

I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan Arasındaki Siyasî Sorunlara Dair Bazı Tespitler (1914-1918)*

DOI NO: 10.5578/JSS.42404

Gürsoy ŞAHİN¹

Geliş Tarihi: 30.09.2016

Kabul Tarihi: 13.12.2016

Özet

Osmanlı-Sırp ilişkilerinin geçmişi XIV. yüzyıla dayanmaktadır. Sırbistan'ın 1878 yılında bağımsızlığını ilan etmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Balkan Savaşları ise Osmanlı-Sırp ilişkilerinde önemli bir kırılma noktasını oluşturdu. Zira bu savaşların ardından Osmanlı Devleti, Balkanlardaki topraklarının önemli bir kısmını Balkan devletlerine bıraktı. Bunun sonucunda Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasındaki en önemli mesele, terk edilen bölgelerdeki Müslümanların haklarının korunması olmuştur. Nitekim 14 Mart 1914 tarihinde İstanbul Antlaşması'nın imzalanması ile bu sorunlar çözüme ulaştırılmaya çalışıldı.

Balkan Savaşlarının hemen ardından I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve her iki devletin rakip taraflarda yer almaları siyasî ilişkileri zora soktu. Bu meyanda Sırbistan ile Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkileri 1 Kasım 1914 tarihinde resmen sona erdi. Bu dönemde iki tarafın ilişkileri aracı devletler vasıtasıyla yürütülmeye çalışıldı. Savaş boyunca ilişkilerin düşük seviyede seyretmesi bazı krizleri de beraberinde getirdi.

Çalışmada; I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki siyasî ilişkiler irdelendi. Bu bağlamda ilişkilerin yürütülmesinde arabulucu devletlerin rolü, savaşın ilk aylarında yaşanan diplomatik gerginlikler, Müslümanlara yönelik baskıların Osmanlı-Sırp ilişkilerine etkileri ortaya konulmaya çalışıldı. Araştırmanın temel kaynaklarını Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sırbistan, I. Dünya Savaşı, Balkan Savaşları, Siyasî İlişkiler.

* Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca desteklenmiştir. Proje No: 14.FENED.02.

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, e-posta: gsahin@aku.edu.tr

Some Observations About the Political Problems Between the Ottoman Empire and Serbia During the World War I (1914-1918)

Abstract

The relations between the Ottoman-Serbs date back to 14th century. The relations between the two countries gained a different dimension with the declaration of Serbia's independence in 1878. The Balkan Wars were an important turning point in the Ottoman-Serbian relations. Because after these wars the Ottoman Empire left a significant portion of its lands in the Balkan to the Balkan states. As a result, the most important issue between Serbia and the Ottoman Empire was the protection of the Muslims' rights in the abandoned area. Indeed, with signing the Istanbul Agreement on March 14, 1914 these problems were tried to be resolved.

However, the start of the World War I which happened immediately after the Balkan War and the fact that these states took part in the World War I as opponents made the political relations difficult once again. In this context, the diplomatic relations between Serbia and the Ottoman Empire ended officially on November 1, 1914. The relationship between two sides was forced to carry on with mediator states in that period. During the war the relations which remained at a low level brought some crises.

In this study; the political relations will be discussed between Serbia and the Ottoman Empire during the World War I. In this context, the influence of the mediator states' role conducting the relations, the diplomatic tensions experienced in the first month of the war and the oppressions against the Muslims on the Ottoman-Serbian relations is aimed to be put forward. The documents of the Prime Ministry's Ottoman Archives will form the main source of the research.

Keywords: *The Ottoman Empire, Serbia, World War I, Balkan Wars, Political Relations.*

Giriş

Osmanlı-Sırp ilişkilerinin geçmişi XIV. yüzyıla dayanmaktadır. XV. yüzyılda Osmanlı egemenliğine girmiş olan Sırlar, XIX. yüzyılın başlarına kadar varlıklarını bu şekilde sürdürdüler (Jelavich, 2009:32, 42, 218; Hajek, 1980:560). 1804 yılında Osmanlı idaresine karşı isyan eden Sırlar, Rusya'nın da desteği ile 1812 Bükreş ve 1829 Edirne Antlaşmaları (Turan, 1951:111-151) sonucunda özerklik yolunda imtiyazlar elde ettiler (Kodaman, 1993:90). Osmanlı Devleti 1830 yılında Sırlara muhtariyet tanıdı ve içişlerinde bağımsız bir prenslik haline geldiler (Kurt ve Hacısalıhoğlu, 2009:123; Anscombe, 2012:578; Luković, 2011:282; Križan, 1994:48-49).

Sırların, kendilerine tanınan imtiyazların yeterince uygulanmadığı, yapılan antlaşmalara uyulmadığı gerekçesiyle yaptıkları itirazlar ve akabinde başlayan olaylar, 1862 yılında "İstanbul Protokolü"nü kabul edilmesiyle son

buldu. Osmanlı Devleti, egemenlik haklarından fedakârlık ederek sadece Belgrad, Fethü'l-İslam (Kladovo), Semendire ve Böğürdelen (Sabac-Şabaç) gibi kalelerde asker bulundurmaya ahalinin de buralarda oturmasını kabul etti (Kodaman, 1993:91). Sırbistan yönetimi, 1867'de Osmanlı idaresinde bulunan kalelerdeki garnizonların geri çekilmesiyle buralardaki egemenliğini de güçlendirdi. Bilahare Bosna-Hersek'te 1875'te yaşanan isyanlar üzerine Karadağ ve Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girdi. Osmanlı kuvvetleri Sırp güçlerini yenilgiye uğrattı. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi aldı. Sırbistan 1878 yılında toplanan Berlin Kongresi sonucunda uluslararası alanda tanınan bir devlet haline geldi (Hartmuth, 2008:701-703; Kodaman, 1993:137; Demir, 2013:92; Toprak, 2013:352; Özkan, 2011:322; Özkan, 2013; Aslantaş, 2006:482; Hajek, 1980:556-566; Kurt ve Hacısalihoğlu, 2009:120-126). Böylece güneşe doğru genişleyen Sırbistan, Niş, Şehirköy (Pilot) ve Leskofça'yı da topraklarına dâhil etti (Svirčević, 2006:111; Kurt ve Hacısalihoğlu, 2009:123; Kodaman, 1993:148). Nüfusu 299.640'a (Svirčević, 2011:144) yüzölçümü ise 37.840km² den 48.302 km²'ye ulaştı (Özkan, 2011:322-326)².

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan Balkan Savaşları ise Osmanlı-Sırp ilişkilerini savaş durumuna soktu (Hagen, 1999:52-64; Özkan, 2016b:23-54). 1912 yılında Balkan devletleri arasında imzalanan ittifak antlaşmaları ile Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ, Osmanlı Devleti'ne karşı birleştiler. 1912 yılının Ekim ayında Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açtılar. İlk aşaması sekiz ay süren savaşta, Balkan devletleri Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Balkanların düşmesi, Sırbistan ve Bulgaristan'ın büyümesi, adaların Yunanistan'ın eline geçmesi büyük devletleri telaşlandırdı. Büyük devletlerin müdahalesi sonucu Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile 3 Aralık 1912'de ateşkes antlaşması imzaladı. Buna göre barış antlaşması Londra'da toplanacak konferansta yapılacaktı. Öte yandan Yunanistan ve Karadağ antlaşmaya yanaşmadı. Kısa süre sonra Almanya ve İngiltere'nin baskısı sonucu Londra'da bir konferans toplandı. Ancak Balkan devletlerinin Edirne, adalar ve Rumeli'nin tamamının kendilerine bırakılması ısrarını Osmanlı Devleti'nin kabul etmemesi üzerine konferanstan sonuç alınamadı. 1913 yılının Şubat ayında savaş yeniden başladı. Bu sırada iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki hükümeti, büyük devletlere başvurarak görüşmelerin yeniden başlamasını istedi. Neticede 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre; Gelibolu Yarımadası dışındaki tüm Trakya, Edirne dâhil olmak üzere Bulgaristan'a bırakıldı. Arnavutluk ve Adalar Denizi adaları büyük devletlerin kararına

² Esasen bu genişleme beraberinde Arnavut Müslümanların Kosova'ya göçünü de beraberinde getirmiştir. Bkz. Özkan, 2016a: 101-125.

bırakılırken, Makedonya'nın diğer bölgeleri ise Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşıldı (Okur, 2006:614-617; Uçarol, 1995:437-443).

Londra Antlaşması'nın getirdiği şartlar, Balkan devletlerinin birbirine düşmesine sebep oldu. Bulgaristan'ın büyümesinden rahatsız olan Yunanistan ve Sırbistan, Haziran 1913'te kendi aralarında bir antlaşma imzaladı. Bulgaristan ise iki komşu devletin kendisine karşı birleşmesi üzerine adı geçen devletlerin hazırlanmasına fırsat vermemek ve Makedonya'yı ele geçirmek için 29 Haziran 1913'te Yunanistan ve Sırbistan'a saldırdı. Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu savaş sonucunda Edirne, Osmanlı Devleti tarafından geri alındı. Bulgarların mağlup olması üzerine 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te Bulgaristan ile diğer Balkan devletleri arasında ve 29 Eylül 1913'te Bulgaristan ile Osmanlı hükümeti arasında İstanbul'da antlaşma imzalandı (Kodaman, 1993:165-166; Uçarol, 1995:443; Kurnaz Şahin, 2014:130-152).

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sonucunda Balkanlardaki topraklarının büyük bir bölümünü kaybederken Sırbistan'a Manastır, Üsküp, İştıp ve Piriştine, Romanya'ya Dobruca ve Silistre, Yunanistan'a ise Epir'in bütünü, Selanik, Drama, Kavala ile birlikte Güney Makedonya'nın büyük bir kısmı verildi. Karadağ, Plevlye ve Cakova'yı alırken Bulgaristan'a Makedonya'nın küçük bir bölümü ile Dedeağaç bölgesi bırakıldı (Uçarol, 1995:443; Kodaman, 1993:165-169). Bulgaristan'ın, Balkan Savaşları sonucunda aldığı ağır yenilgiden Rusya'yı sorumlu tutması ve özellikle Sırbistan'dan intikam almayı amaçlaması, onu Avusturya ve Osmanlı Devleti'ne yaklaştırdı (Kodaman, 1993:165-169).

Sırbistan, Balkan Savaşlarından son derece kârlı çıktı ve topraklarının yüzölçümünü neredeyse iki katına çıkardı (Ağanoğlu, 2001:56-58). Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan aralarındaki sorunları çözebilmek amacıyla İstanbul'da 14 Mart 1914 tarihinde "*Sırbistan ile Dersaadet'de Mün'akid Muahede-i Sulhiyye*" başlıklı "*İstanbul Antlaşması*" imzalandı (Düstur, 1336:62). Esasen Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın sınırı olmadığı için söz konusu antlaşmada sınır problemleri yer almadı. Buna karşılık Balkan Savaşlarından sonra bölgede kalan Müslümanların haklarının korunması temel mesele oldu (Kodaman, 1993:165-170; Kurnaz Şahin, 2015:143-166).

XIX. yüzyılın sonlarında Avrupa'da yaşanan sömürge rekabeti bir süre sonra Balkan ülkelerini de etkilemeye başladı. Özellikle 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhaki sebebiyle Sırbistan ve Avusturya-Macaristan devletlerinin ilişkileri gerildi³. Bosna bunalımı, o dönemde bir savaşa sebep olmamakla birlikte, 1914 yılında dünya savaşının çıkmasında önemli bir paya sahipti. Nitekim 28 Haziran 1914'te Avusturya

³ Bosna'nın ilhaki ile başlayan bunalım, I. Dünya Savaşı'nın bir anlamda provası olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Armaoğlu, 1994: 99-100, 103; Uçarol, 1995: 396-397.

Arşidükü Franz Ferdinand'ın bir Sırp gencinin suikastı sonucu hayatını kaybetmesi üzerine Avusturya, 23 Temmuz 1914'te Sırbistan'a bir ultimatom gönderdi ve bir hafta sonra da savaş başladı (Wachtel, 2009:104). Bu sırada kendi aralarında yaptığı anlaşmaların gereği Rusya'nın Sırbistan'a, Almanya'nın da Avusturya'ya destekleri sonucunda Avrupa devletleri savaşın içine sürüklendi.

Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos 1914'te Almanya ile yaptığı ittifak anlaşmasının ardından tarafsızlığını ilan etmesi, Sırbistan tarafından çok olumlu karşılandı. Hatta Sırp lar, Osmanlı'nın Almanya ve müttefiklerin yanında olmaktansa İtilaf Devletleri safında olmasının büyük menfaatler sağlayacağını ifade etmekteydi (HR.SYS., nr. 2402/1). 29 Temmuz 1914 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere sürecin en hassas döneminde Rus ve Sırp tarafı, Osmanlı ile iyi ilişkilerini sürdürmek istediklerini beyan etmişlerdi (HR.SYS., nr. 2402/16). Ancak Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisinin boğazlardan geçişinde sorunlar yaşanması üzerine Osmanlı Devleti, bu gemileri satın aldığını ilan etti. Bir süre sonra Osmanlı Devleti mevcut şartlarda Almanya'nın yanında savaşa girmenin kazançlı olacağını düşünerek I. Dünya Savaşı'na dâhil oldu (Armaoğlu, 1994:100, 103-105; Tuncer, 2011:43).

1. İlişkilerin Yürütülmesinde Arabulucu Devletlerin Tespiti

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan aralarındaki temel mesele bölgede kalan Müslümanların haklarının korunması idi (Kodaman, 1993:165-170; Kurnaz Şahin, 2015:143-166; Şahin, 2016a:517-537; Şahin, 2016b:71-81). Ancak 14 Mart 1914 tarihinde Osmanlı-Sırp ilişkilerini düzenleyen "*İstanbul Antlaşması*"ndan kısa süre sonra I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve iki devletin savaşa rakip taraflarda girmeleri nedeniyle antlaşma uygulanamamış ve neticede birçok problem çıkmıştır (DH.EUM.VRK., nr. 15/11).

Osmanlı Devleti, mümkün olan her türlü diplomatik yolu kullanarak Sırbistan'daki Müslümanların haklarını korumaya çalıştı. Ancak iki devletin resmî ilişkileri kesilmeden önce de Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın diplomatik ilişkileri zorlaştı. Örneğin 8 Eylül 1914 tarihli belgeye göre Sırbistan'ın savaş halinde olması sebebiyle Osmanlı tarafının Sırp tarafı ile yapmayı istediği görüşme gerçekleştirilemedi (HR.HMŞ.İŞO., nr. 209/9). İki devletin diplomatik ilişkileri 1 Kasım 1914 tarihinde resmen sona erdi. Bu gelişme üzerine Belgrad'da görev yapan Osmanlı Elçisi Cevad (Ezine) Bey ile İstanbul'daki Sırp Elçisi Dr. Jakov Nenadoviç ülkelerine geri döndü (Dilek, 2004:267).

I. Dünya Savaşı'nın başlarında Osmanlı-Sırp ilişkilerindeki en önemli kriz, ilişkilerin dolaylı yürütülmesini sağlamak ve her iki ülke vatandaşlarının

haklarını uluslararası alanda korumak için arabulucu devletlerin tespiti meselesi oldu. İki devletin diplomatik ilişkilerinin resmen kesilmesi onları arabulucu devlet arayışına itti. Çünkü savaş dönemlerinde sivil vatandaşların can ve mallarının korunması devletlerarası ilişkiler açısından son derece önemlidir.

Arabuluculuk hususunda ilk girişim İtalya'dan geldi. İtalya aynı zamanda Rusya'nın isteğiyle Osmanlı topraklarındaki Rus vatandaşlarının ve onların menfaatlerinin korunmasını üstlendi. İtalya bu durumu 4 Eylül 1914 tarihinde Osmanlı makamlarına bildirerek onay talep etti. Osmanlı Devleti'ne bir teklifte bulunarak istenmesi halinde Rusya ve Sırbistan'daki Osmanlı vatandaşlarının menfaatlerini de korumaya hazır oldukları bildirildi. Osmanlı hükümeti, söz konusu teklifi almaktan büyük memnuniyet duyduğunu ifade ederek Sırbistan'daki Osmanlı tebaasının ve onların menfaatlerinin İtalya tarafından korunmasını kabul etti (HR.SYS., nr. 2167/2; nr. 2406/63; nr. 2167/26). Böylece İtalyan elçiliği, savaş sırasında Sırbistan'daki Müslümanların haklarını koruma ve gerekirse müdahil olma görevini üstlendi (HR.HMŞ.İŞO., nr. 209/14). Diğer taraftan Osmanlı topraklarındaki Sırp, İngiliz ve Fransız vatandaşlarının himayesinin ise Amerikan elçiliği aracılığıyla yürütülmesi kabul edildi. ABD elçiliği, resmî ilişkilerin kesilmesinden bir gün sonra 2 Kasım 1914'te, savaş öncesinde imzalanan antlaşma ve diğer imtiyazların hükümsüz kalması sebebiyle milletlerarası hukukun "*düşman tebaası haklarının korunmasına*" dair hükümlerinin geçerli olduğunu, bu nedenle Sırp tebaasının menfaatini korumak için görevlendirildiğini Osmanlı hükümetine bildirdi. Osmanlı hükümeti, Amerikan elçiliğinin Sırp tebaasının menfaatlerini korumasını uygun buldu (HR.SYS., nr. 2167/13; nr. 2167/17).

Sırbistan'daki Müslümanların haklarını korumak görevini üzerine alan İtalya, 26 Nisan 1915'te Londra'da İtilaf Devletleri ile yaptığı antlaşma gereği Adriyatik'te talep ettiği çıkarları elde etmeyi başardı (Renouvin, 2004:349; Strachan, 2014:187). Bu antlaşmada verilen yerlere karşılık bir ay içinde savaşa dâhil olmayı taahhüt eden İtalya, 20 Mayıs 1915'te Avusturya'ya savaş ilan ederek tarafsızlığını kaybetti. Böylece İtalya'nın Osmanlı Devleti ile rakip taraflarda yer almaları nedeniyle Sırbistan'daki Osmanlı vatandaşlarını himaye görevi sona erdi. Bu gelişmenin ardından Sırbistan'daki Müslümanların haklarının korunması meselesi yeniden gündeme geldi.

Mesele çabuk halledilemedi. Osmanlı hükümeti, müttefiklerine savaş açan ve tarafsızlığını yitiren İtalya devletinden, Sırbistan'daki Müslüman ahalinin menfaatlerinin korunması konusunda arabuluculuğa bir süre daha devam etmesini istedi. 27 Mayıs 1915 tarihinde Niş'teki İtalyan elçisi, Osmanlı Hariciye Nezareti'nin talebi doğrultusunda Sırbistan'daki Müslüman ahalinin menfaatini korumak için Sırp devleti nezdinde arabuluculuk

faaliyetlerine devam etti. Belgelerden anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti, İtalyan elçiliğinin bölgedeki faaliyetlerinden memnuniyet duymaktadır. İtalyan elçiliğinin çabaları sonucunda, Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić, Müslüman halka iyi muamele edildiğini bildirerek bundan sonra da iyi muamele edileceğini vaat etti. İtalyan elçiliği bu durumu Osmanlı Devleti'ne ilettili. Osmanlı hükümeti de Niş'teki İtalya elçiliğinin çabalarından dolayı elçiliğe teşekkürlerini bildirdi (HR.SYS., nr. 2409/74).

İtalya, 1915 yılı Ağustos ayında Almanya ve Osmanlı Devleti ile savaşa girdi. Bunun üzerine 22 Ağustos 1915 tarihinde Sırbistan'daki Bulgar konsolos ve temsilcilerinin Osmanlı tebaasının himayesi görevini üstlenmeleri için Bulgar hükümeti nezdinde temaslarda bulunulması gündeme geldi (HR.SYS., nr. 2168/28). Bulgaristan ise 6 Eylül 1915'te İttifak Devletleriyle birlikte hareket etme kararı aldı ve 14 Ekim 1915'de Sırbistan'a savaş ilan etti. Yaşanan gelişmelerin sonucunda Sırbistan'daki Osmanlı vatandaşlarına yönelik Bulgar himayesi mümkün olmadı. Böylece Müslümanların himayesi meselesi tam bir çözüme ulaşamadı (Öksüz ve Okur, 2006:625). 2 Nisan 1917'de ABD'nin savaşa dâhil olması üzerine ise Osmanlı topraklarındaki Sırp'ların himayesi İsveç elçiliğine bırakıldı (DH.ŞFR., nr. 76/243). Ancak yaşanan sorunlar karşısında ABD elçiliğinin olaylara müdahil olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır (HR.SYS., nr. 2169/32).

2. Savaşın İlk Aylarında Diplomatik Gerginlik: “Karşılıklı Elçilik Baskın”

Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında resmî ilişkilerin kesilmesinden önce diplomatik bir takım gerginliklerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti henüz savaşa girmeden Sırp tarafı, Niş'teki Osmanlı elçiliği ile Üsküp'teki konsolosluğu basarak resmî evraka el koydu (HR.SYS., nr. 2167/18). Konuyla ilgili olarak Üsküp konsolosluğundan gönderilen 3 Kasım 1914 tarihli belgeye göre, Sırp'lar henüz resmî ilişkiler kesilmeden önce konsolosluğu basarak arama yapmışlar, hatta konsolusun üzerini dahi aramışlardı. Keza konsolosluk görevlileri tutuklanıp karakola götürülmüş, daha sonra onların da üzerleri ve evleri aranmıştır. Sırp'lar, konsoloslukta bulunan evrakı alıkoymuşlar, bilahare iade etmişlerdir. Üsküp konsolosluğu, durumu Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir. Yazıda, Sırp'ların alıkoymdukları evrakı iade etmekle birlikte evrakın bir kısmının Sırp'ların elinde kalmış olabileceği ihtimali de dile getirilmiştir (DH.EUM.5.Şb., nr. 3/47).

Üsküp'te yaşanan konsolosluk baskınına misilleme olarak Osmanlı Devleti de İstanbul'daki Sırp elçiliğine müdahale etmiştir. 8 Kasım 1914'te Osmanlı polisinin Sırp elçiliğinin resmî konutuna gerçekleştirdiği müdahale sırasında, odalar mühürlenmiş, giriş çıkışı kontrol etmek amacıyla bir zaptiye çavuşu görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a yönelik bu

misillemesi, Osmanlı topraklarında Sırbistan tebaasını himayeye memur olan ABD elçiliği tarafından 16 Kasım 1914'te "*takrir-i şifahi*"⁴ ile protesto edilmiştir.

ABD, verdiği protestoda resmî konutta elçiliğin siyasî evrakının bulunduğunu, elçiliklere harp içinde dahi dokunulamayacağını, Osmanlı tarafının yapmış olduğu bu eylemin devletler hukukuna aykırı olduğunu bildirdi (DH.EUM.5.Şb., nr. 3/47). Osmanlı Devleti ise savaş sırasında uygulanan mütekabiliyet esasına göre Sırp elçiliğini kontrol etme hakkının doğduğunu (HR.SYS., nr. 2167/18), konsoloslukların siyasî evrak bulundurma yeri olmadığını, çeşitli evrak bulunan yerlerin mühürlenerek diğer kısımlarının harp sırasında devlet ihtiyacı için kullanılabileceğini ifade etti. Osmanlı Devleti, daha evvel Sırp tarafının Niş'teki Osmanlı elçiliği ve Üsküp'teki konsolosluğu basmasını hatırlatarak, "*bir devletin, devletlerarası hukuka uymaması durumunda diğerinin de uymama hakkının doğabileceği*" ilkesinden hareketle yapılan eylemin devletlerarası hukuka aykırı olmadığını hatırlattı. Ayrıca Sırp elçiliğinde bulunan telsiz telgraf makinesi gibi memleketin müdafaası için gerekli görülen eşyayı almakta da bir mahzur görülmediği ifade edildi. Osmanlı Devleti bu konuda temkini elden bırakmamıştır. Öncelikle elçilikle konsolosluğun ayrı bir mekanının bulunup bulunmadığı ve el konulan evrakın siyasî içerikli olup olmadığı hususunda inceleme başlatılarak, neticenin Amerikan elçiliğine bildirilmesi planlanmıştır (DH.EUM.5.Şb., nr. 3/47).

Osmanlı yöneticileri tarafından 24 Kasım 1914'te ABD elçiliğine konuyla ilgili bilgi verilmiştir. Buna göre savaşın hemen başında Beyoğlu'ndaki Sırp konsolosluğunun aranarak bazı evrakının alınmasının, Üsküp'teki Osmanlı konsolosluğunun evrakına el konulmasına misilleme olarak yapıldığı bildirilmiştir. ABD elçiliğine yazılan cevabî yazıda Sırp'ların, Üsküp'te Osmanlılara bahsi geçen evrakı iadesi halinde Osmanlı polisi tarafından Sırbistan'a ait el konan evrakın iade edileceği belirtilmiştir (HR.SYS., nr. 2167/33).

Belgelerden tespit edildiği kadarıyla bu sorunun yankıları savaş boyunca devam etti. Gerek ABD gerekse İsveç elçilikleri meseleyi takip ederek savaşın ilerleyen döneminde bu sorunu yeniden gündeme getirdi. Nitekim 1 Şubat 1918'de İsveç ve Amerikan elçilikleri, Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunarak İstanbul'daki Sırp konsolosluğu evrakına el konulduğunu, konsolosluğa ait evrakın bulunduğu odaların mühürlendiğini, Sırp elçiliğinin uzun süre açılmadığını hatırlatılarak evrakların bulunduğu odaların havalandırılmasının şart olduğu ve evrakın gözden geçirilerek temizlenmesi gerektiği belirtildi (HR.SYS., nr. 2169/32). Aynı husus 3 Ekim

⁴ Elçiliklerden imzasız olarak verilen takrirler hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Pakalın, 1983: 385.

1918’de gündeme geldi. Evrakın temizlenmesi ve odaların havalandırılması, muhtemelen evrakın yerinde olup olmadığının kontrol edilmesi amacıyla dillendirildi.

Osmanlı yöneticileri Beyoğlu’ndaki Sırp konsolosluğunun zaman zaman temizlendiğini fakat evraka el sürülmediğini Amerika ve İsveç elçiliklerine bildirdi. Osmanlı Devleti ise Üsküp’teki konsolosluğunun durumu hakkında İstanbul’daki İsveç elçiliği aracılığıyla bilgi talep etti. Üsküp’teki Osmanlı konsolosluğunun halen kapalı olduğu bilgisine ulaşıldı. Bu bilgiden hareketle Osmanlı Devleti de Üsküp’teki Osmanlı konsolosluğuna ait evrakın ve binanın havalandırılması ve temizlenmesine ihtiyaç duyulduğunu ifade etti (DH.EUM.5.Şb., nr. 70/32). Ancak tarafları uzun süre uğraştıran bu meselenin nasıl sonuçlandığına dair kesin verilere ulaşamamıştır.

3. Müslümanlara Yönelik Baskılar

I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli husus, Sırbistan’da yaşayan Müslümanların çeşitli baskılara uğramış olmalarıdır. Karşılaşılan sorunlar arasında; Sırp hükümetinin Müslüman halkın mektuplarına sansür uygulaması, emlakine el koyması, angarya hizmetlerinde görevlendirmesi, hukuka aykırı olarak askere alması bulunmaktadır. Ayrıca, Müslüman halkın hayvan ve arabalarının askerler tarafından toplanması, köylülerden zorla para alınması, mülkî ve askerî memurlar tarafından soğuk muameleye uğramaları, sebepsiz hapse atılma, sürgüne gönderme, eziyet edilerek baskı uygulanması, hatta hayatını kaybedenlerin bulunması bu sorunlara örnek olarak gösterilebilir (Özkan, 2014:54-57).

Sırbistan, I. Dünya Savaşı’nın ilk aylarında, bütün halka uygulanacak olağanüstü tedbirler almıştır. Bu kapsamda 1914 yılı Ağustos ayının ortalarında postanelere ulaşan bütün mektuplar sansürden geçirildi. Böylece Sırp ahalisini heyecana düşürecek haberlerin engellenmesi amaçlandı. Bu tarz içeriğe sahip olan mektup sahiplerinin cezalandırılması kararlaştırıldı. Uygulanan katı sansür pek çok Müslüman’ın zarar görmesine ve tutuklanarak hapse atılmasına sebep oldu. Mektuplara uygulanan bu sansür sonucunda Müslümanların zor durumda kalması, Osmanlı elçiliğini harekete geçirdi. Bu meyanda henüz görevi başında olan Osmanlı elçisi Cevad Bey, 18 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı hükümetine gönderdiği yazıda gerekli tedbirlerin alınmasını talep etti (HR.SYS., nr. 2402/24; Özkan, 2014:55).

Sırbistan savaşa girmesinin hemen ardından Müslüman halka çeşitli baskılar uyguladı. 9 Ekim 1914 tarihli arşiv belgesi buna örnek gösterilebilir (HR.SYS., nr. 2403/74). Bu anlamda karşılaşılan sorunlardan birisi Müslümanların askere alınıp alınmayacağı meselesidir. İstanbul

Antlaşması'na göre Müslümanlar askerlik görevinden muaf tutulmuş idi. Ancak Sırp devleti, Bulgar çetelerinin baskınları ve bunların arasında Müslümanların da bulunması gerekçesiyle Müslüman ahaliyi antlaşma şartlarına aykırı olarak askere alma ve angarya hizmetlerde kullanma çabası içerisine girdi. Bu durum bölgede yaşayan Müslümanların tepkisine yol açtı. Müslümanlar özellikle Osmanlı Devleti tarafından cihad ilan edildikten sonra söz konusu uygulamaya daha belirgin bir şekilde karşı çıktı. Ahali bir araya gelerek Müslüman olmaları hasebiyle Sırp hükümetinin bu kararını kabul etmeyeceklerini bildirdi. Sırp hükümetinin ısrarı üzerine Müslümanlarla bir takım sürtüşmeler yaşandı ve ahalinin ileri gelenleri tutuklandı. Ancak Müslümanların itirazları sonucu Sırp hükümetinin bir süre sonra bu taleplerinden vazgeçtiği anlaşılmaktadır (Özkan, 2014:56, 58-59).

Müslümanların karşılaştıkları sorunlardan bir diğeri Sırp hükümetinin 1914 yılının Kasım-Aralık aylarında İslam ahalisine angarya yüklemesidir. Bu konuda Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'daki vatandaşlarının haklarını koruyan Niş'teki İtalyan elçiliğinden 10 Ocak 1915 tarihinde bir bilgi alınmıştır. Bu bilgide; antlaşmalara ve insan haklarına aykırı muamelelerin yapıldığı, Müslümanların şiddet yoluyla askere alındığı ve geçim kaynağı olan hayvanlarına el konulduğu belirtildikten sonra, bu uygulamaların ciddi bir rahatsızlığa sebep olduğu ifade edilmiştir (HR.HMŞ.İŞO., nr. 209/13).

Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında gündeme gelen bir başka konu ise Müslüman firari askerlerin Sırbistan'a iadesi meselesidir. 8 Eylül 1915 tarihli belgeye göre; Sırbistan'dan Yunanistan'a kaçan Sırp askerlerinden Bulgar ve Müslüman asıllılar, trenlere bindirilerek Sırbistan'a iade edilmekteydi. Osmanlı yöneticileri bu durum karşısında Yunan Hariciye Nezareti'ne müracaat ederek, Müslüman firari askerlerin Sırbistan'a iade edilmemesini talep etmiştir (HR.SYS., nr. 2413/11).

4. Emlâk, Arazi ve Tabiiyet İle İlgili Sorunlar

Sırbistan'da yaşayan Müslümanların bu dönemde karşılaştıkları sorunlardan bir diğeri emlak ve arazilerine el konulması meselesidir (Özkan, 2015:362). Sırp hükümeti, Balkan Savaşları sonrasında egemenliği altına giren bölgelerde çeşitli düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Bu bağlamda 20 Şubat 1914'te "*İlhak Edilen Bölgelerdeki İskân Hakkında Düzenleme*" adlı bir kanun çıkarıldı⁵. Adı geçen kanunla yerleşime müsait ve ihtiyaç fazlası olan devlet toprakları ile terk edilmiş toprakları sahiplenme ve yerleşme kolaylığı sağlandı. Kanunun ikinci maddesine göre, hükümete ait sahipsiz ve terk olunmuş arazilerde ahali iskân edilecekti. Terk olunmuş yerlerden kasit ise

⁵ "Ağrar Reformunun Düzenlenmesi ve Kolonileşme" kanunu için bkz. Özkan, 2014: 62.

sahipleri tarafından bir sene ekilmeyip istifade edilmeyen ve boş bırakılan araziler idi (DH.MB.HPS.M., nr. 13/11; Özkan, 2014:62).

Sırbistan, kabul ettiği bu düzenlemenin uygulanması hususunda planlama yaparken 14 Mart 1914'te İstanbul Antlaşması imzalandı. İstanbul Antlaşması'nda, Müslümanlara üç yıl içerisinde tabiiyetlerini seçme hakkı tanındığı, tabiiyet değiştiren ve ardından göç eden kişilerin, hem gümrük vergisinden muaf olacakları hem de gayrimenkullerini koruma ve aracı şahıslar aracılığıyla tasarrufta bulunma hakkına sahip olacakları belirtilmişti (DH.MB.HPS.M., nr. 13/30). Öyle anlaşılıyor ki 14 Mart 1914 tarihli antlaşmaya rağmen Sırbistan, Müslüman ahalinin mülkiyeti meselesine mesafeli bakmış, bir oldubitti ile antlaşma öncesindeki uygulamalarını devam ettirmeyi amaçlamıştır. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, Sırbistan'ın antlaşma öncesinde yaptığı toprak düzenlemesine karşı hem itiraz etti hem de vatandaşlarını uyardı. Osmanlı Devleti ayrıca Sırbistan'daki Müslümanların haklarının korunması için Niş'te bulunan İtalya elçiliğinden bu konuda taleplerde bulundu. İtalyan elçiliği, bu anlamda Sırbistan'da yerlerinde kalan veya göç eden bütün Osmanlı tebaasının emlakının Sırbistan hükümetince korunması, durumlarının iyileştirilmesi 20 Şubat 1914 tarihli yasada mevcut olan ikinci maddenin yürürlükten kaldırılması ve ekilememiş arazilerin terk olunmuş arazi sayılmaması gibi hususlarda temaslarda bulundu (HR.SYS., nr. 2409/74).

Osmanlı Devleti'nin konu üzerinde titizlikle durması ve Niş'teki İtalyan elçisinin ısrarlı takibi sonuç verdi. 26 Mayıs 1914 tarihinde yürürlüğe girmesi kararlaştırılan kanunun ikinci maddesi, konuyla ilgili tepkilerin bir neticesi olarak 9 Mayıs 1914'te Sırp hükümeti tarafından değiştirildi. Böylece terk edilen arazilerle ilgili düzenleme geçerliliğini yitirdi (Özkan, 2014:63). Osmanlı Devleti yine de tedbiri elden bırakmadı. Bu anlamda 19 Mayıs 1914'te Dahiliye Nezareti'nden gönderilen belgede 14 Mart 1914 tarihli antlaşma sonrasında Sırbistan'ın ilhâk ettiği yerlerin ahalisinden olup, Osmanlı topraklarına göç eden halkın geride bıraktıkları topraklarını bir yıl ekmemeleri halinde topraklarına el konulma ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerektiği, bu durumda olan Osmanlı vatandaşlarının tedbiri elden bırakmamaları gerektiği hatırlatıldı (DH.MB.HPS.M., nr. 13/11).

I. Dünya Savaşı'nın ilerleyen dönemlerinde Sırbistan, Osmanlı Devleti ile rakip taraflarda yer almasını fırsat bilerek “*düşman devlet tebaasının mal ve mülklerine el koyma*” bahanesiyle yeniden harekete geçti. Arşiv belgelerine yansıyan *Jurnal* gazetesi haberine dayanarak, Sırbistan'ın “*düşman ülkelerin mallarını müsadere edeceği*” ile ilgili bir yasa hazırladığı bildirildi. Keza 10 Ocak 1915 tarihinde Sırbistan, aynı hususta yeni adımlar attı (HR.HMŞ.İŞO., nr. 209/12). Buna göre, Sırbistan hükümeti gazetelere ilan vererek, Müslümanların sahip oldukları emlak, arazi ve diğer mülklerine ait tapularını 10 Nisan 1915 tarihine kadar Sırp hükümetine ibraz etmelerini

istedi. Aksi takdirde söz konusu haklarının tanınmayacağı duyurdu. Bunun üzerine Osmanlı yöneticileri harekete geçti. Sırbistan'dan göç eden Müslümanlara birçok kez uyarıda bulunarak söz konusu bölgelerde mülk sahibi olan Müslümanların tapularını ibraz ederek, bu uygulama için itiraz dilekçelerini bir an önce vermeleri hususunda uyarıda bulundu (DH.İ.UM.EK., nr. 92/29; DH.UMVM., nr. 123/86; DH.MB.HPS., nr. 154/50).

Osmanlı Devleti, Müslüman ahalinin maddi kayba uğramaması için antlaşmadan önce ve sonra zarar görenlerin isimlerini, varsa zararlarının miktarlarını gösterir cetveller düzenlenmesi ve Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi için tamim yayınladı (DH.EUM.LVZ., nr. 28/11-A; DH.EUM.MTK., nr. 72/4; DH.HMŞ., nr. 27/53; DH.İ.UM.EK., nr. 92/55). Bu konu hakkındaki uyarılar sık sık tekrarlandı (DH.MB.HPS., nr. 154/51; DH.UMVM., nr. 123/85). Bu gelişmeler üzerine Türkiye'nin çeşitli bölgelerine dağılmış olan göçmenlerden bazıları dilekçeler vererek bölgede kalan topraklarının korunmasını istedi. Örneğin Urfa Polis Komiser Muavinlerinden Mehmed Muammer Efendi, 4 Nisan 1915 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne iletilmek üzere Urfa Mutasarrıflığına verdiği dilekçede, *Tasvir-i Ekfâr* gazetesinin 25 Mart 1915 tarihli 1390 numaralı nüshasında ilanlar kısmında belirtilen durum karşısında, Kosova'da bulunan ve Sırbistan'ın işgalinde olan Prizrin kasabasında bir hanesinin bulunduğunu, bu hanenin tapusunun elinde olduğunu bildirerek söz konusu mülkün tasarruf hakkının korunmasını talep etti (DH.İ.UM.EK., nr. 92/46).

Netice itibarıyla Sırp hükümeti, Osmanlı tabiiyetini seçen Müslümanların tasarruf haklarına uymaya karar verdi (DH.İ.UM., nr. 25/2-04; Özkan, 2014:64). Ancak yine de her ihtimale karşılık toprakların boş bırakılmaması üzerinde önemle duruldu. Mesela 1 Eylül 1915'te Hariciye Nezareti'nden bildirilen tebliğde; Sırbistan'a terk edilen bölgelerde arazisi olanların haklarını kaybetmemeleri için arazilerini vekilleri vasıtasıyla kiraya vermeleri ve ziraî faaliyetleri devam ettirmeleri gerektiği yeniden hatırlatıldı (DH.İ.UM.EK., nr. 10/2). Benzer uyarıların tekrarlandığı birçok örnek bulunmaktadır (DH.İ.UM., nr. 25/2-04; DH.İ.UM.EK., nr. 94/63; nr. 92/30).

Balkan Savaşları sonrasında bölgede kalan Müslümanların yaşadığı ve I. Dünya Savaşı yıllarına yansıyan sorunlardan bir diğeri ise tabiiyet meselesidir. Esasen Sırbistan'da kalan Müslümanların tabiiyet meselesi 14 Mart 1914 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre düzenlenmişti. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine söz konusu antlaşma feshedildi. Bu sebepten I. Dünya Savaşı yıllarında tabiiyet meselelerin çözüme ulaşması zorlaştı. Meseleyi halletmek için antlaşma şartlarına uygun olarak talimatnameler yayımlandı (DH.SN.THR., nr. 69/41; DH.ŞFR., nr. 82/181; DH.UMVM., nr. 123/106; DH.EUM.VRK., nr. 15/11; DH.MB.HPS., nr. 154/81; DH.SN.THR., nr. 67/72; nr. 64/79; Serbestoğlu, 2014:352).

5. Ekonomik İlişkiler

I. Dünya Savaşı yıllarında ekonomik nedenler de Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın ilişkilerini etkilemiştir. Osmanlı hükümeti, I. Dünya Savaşı'nın doğurduğu olağanüstü durum, dış ticaretin değişen şartları ve savaşın finansmanını sağlamak amacıyla, ihtiyatlı ve koruyucu ekonomi politikaları izlemek zorunluluğu hissetti (Çolak, 2012:1269-1280). Savaş ekonomisi kapsamında dikkat çeken en önemli tedbirlerden birisi, ülke içerisindeki nakit paranın ülke dışına özellikle de savaş halinde olunan rakip devletlere gidişini engellemeye dönük adımların atılmasıdır. Osmanlı Devleti'nin dış ticareti ve nakit para akışını kontrol etmeye yönelik ilk yasal düzenlemesi, "*rakip ve müttefikleri ile tarafsız devletler tebaası ellerinde bulunan tahvilat faizi ve amortismanları hakkında geçici kanun*" başlıklı kararname çıkarmak oldu. Söz konusu kararname 6 Aralık 1914'te kabul edildi (İ. DUİT., nr. 77/43). Yine aynı gün bir başka düzenleme daha yapıldı ve "*Osmanlı tebaasının düşman ve müttefikleri devletler tebaasına karşı olan borç ve taahhütleri hakkında geçici kanun*" çıkartıldı (Düstur, Düstur, 1336:127). Bu düzenlemeler ile Osmanlı tebaasının düşman ve müttefik devletler tebaasına karşı olan borç ve taahhütlerinin ödenmesi ertelendi (Eldem, 1994:19; Selen, 1960:143).

Osmanlı Devleti savaş döneminde ticari ilişkilerden kaynaklanan her türlü para akışını kontrol etmeyi amaçlamış buna yönelik adımlar atmıştır. Örneğin 19 Temmuz 1916 tarihli Meclisi Vükela kararına göre, Osmanlı Devleti'nin kendi müttefikleri tarafından işgal edilmiş olan Sırbistan, Belçika ve Karadağ gibi devletlerin vatandaşları adına Osmanlı ülkesine gelen nakit havalenâmelerin ödenmemesi kararlaştırılmıştır (MV., nr. 202/112). Hükümet, bu amaçla hem borç erteleme kanununun kapsamını genişletmiş hem de rakip devletlerin vatandaşları ile ticari ilişkisi olan vatandaşlarını bilgilendirmiştir (DH.İ.U.M., nr. 22/5).

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nın sona erdiği dönemde, ekonomik misilleme konusunda Balkan milletlerine karşı ılımlı bir politika izlediği söylenebilir. Örneğin 2 Ocak 1919 tarihinde Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda; Balkan Savaşlarından sonra imzalanan antlaşmalar gereği Sırbistan ve Yunanistan'a bırakılan topraklar ahalisinden olan ancak Osmanlı vatandaşlığını muhafaza etmeyen bazı şahısların, Osmanlı topraklarında ticaret yaptıkları ya da kendi topraklarına geçmek için müsaade istedikleri ifade edilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı uyruğu taşımayıp memleketlerine gitmek isteyenlere, İtilaf Devletleri tebaası gibi muamele edilerek, gitmelerine müsaade edilmesi istenmiştir. Ayrıca Osmanlı topraklarında ikamet etmekte olup ticaret ve seyahat yapma düşüncesinde bulunanlara ise "*Yunanistan ve Sırbistan ile henüz münasebetin kurulmaması ve mütarekede buna yönelik bir esasın bulunmaması nedeniyle*"

izin verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak hassas bir dönemde bulunulmasından dolayı şahıslara karşı kuvvet kullanmadan memleketi terk etme uyarısı yapılmasının doğru olacağı hatırlatılmıştır (DH.EUM.ECB., nr. 21/35, 1-10).

Netice itibariyle Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı sırasında uluslararası hukuka uygun olarak attığı adımlar ve uyguladığı politikalar ile Sırbistan'da bulunan Müslümanların haklarını korumaya çalışmış ve bu kapsamda uyguladığı diplomasi ile de başarılı olmuştur.

Sonuç

Geçmiş XIV. yüzyıla dayanan Osmanlı-Sırp ilişkilerinin en hassas dönemlerinden birisi hiç kuşkusuz Balkan Savaşları ve ardından başlayan I. Dünya Savaşı yıllarıdır. I. Dünya Savaşı'nda iki devletin rakip taraflarda yer alması, ilişkilerde bir takım sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Savaş yıllarında Osmanlı ile Sırbistan arasındaki diplomatik ilişkilerde gerginlik yaratan iki temel husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi elçilik baskınıdır. Diğeri ise Sırp topraklarında yaşamaya devam eden veya göç etmiş Müslümanların hakları ile ilgili meselelerdir.

Bu anlamda elçilik baskını, her iki devletin savaş sırasında misilleme tavrı sergilemesinin en önemli örneklerindedir. Sırbistan'ın Niş ve Üsküp'teki Osmanlı elçilik ve konsolosluklarını basarak evraka el koyması karşılığında, Osmanlı Devleti'nin de İstanbul'daki Sırp elçiliğine baskın yapması diplomatik bir sorun yaratmıştır. Arabulucu devletlerin araya girmesi ve tarafların sağduyusu ile büyük bir krizin çıkmasının eşliğinden dönülmüştür.

Müslümanların haklarının korunması meselesinde ise Sırbistan, I. Dünya Savaşı'nı bahane ederek bu konuda isteksiz davrandı. Hatta Sırbistan, 14 Mart 1914 tarihli İstanbul Antlaşması'na aykırı olarak Müslüman halkın arazi ve emlakı ile geçim kaynağı olan hayvanlara el koyma, baskı yoluyla askere alma gibi uygulamalara yöneldi. Bu uygulamalar Müslümanların tepkisine yol açtı. Osmanlı Devleti, Müslümanların haklarını korumak için gerekli girişimlerde bulundu, zaman zaman da olumlu sonuçlar elde etti.

Savaş yıllarında diplomatik ilişkilerin kesilmesi iki ülke arasında Balkan Savaşlarının ardından yaşanan sıkıntıların çözümünü geciktirdi. Sırbistan'ın I. Dünya Savaşı'nı gerekçe göstererek sorunları sürüncemede bırakması ve kendi istekleri doğrultusunda çözmek istemesi durumu daha da zorlaştırdı.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA)

DH.EUM.5.Şb., nr. 3/47, 27 Zilhicce 1332/16 Kasım 1914; nr. 3/47, 27 Zilhicce 1332/16 Kasım 1914); nr. 70/32, 27 Zilhicce 1336/3 Ekim 1918.

DH.EUM.ECB., nr. 21/35, 1-10, 29 Rebiülevvel 1337/2 Ocak 1919.

DH.EUM.LVZ., nr. 28/11-A, 2 Cemaziyelevvel 1333/18 Mart 1915.

DH.EUM.MTK., nr. 72/4, 2 Cemaziyelevvel 1333/18 Mart 1915.

DH.EUM.VRK., nr. 15/11, 17 Şaban 1333/30 Haziran 1915.

DH.HMŞ., nr. 27/53, 29 Rebiülahir 1333/16 Mart 1915.

DH.İ.UM., nr. 22/5, 25 Şaban 1335/16 Haziran 1917; nr. 25/2-04, 21 Şevval 1333/1 Eylül 1915.

DH.İ.UM.EK., nr. 92/29, 21 Cemaziyelevvel 1333/6 Nisan 1915; nr. 10/2, 21 Şevval 1333/1 Eylül 1915; nr. 92/30, 22 Cemaziyelevvel 1333/7 Nisan 1915; nr. 92/46, 5 Cemaziyelahir 1333/20 Nisan 1915; nr. 92/55, 10 Cemaziyelahir 1333/25 Nisan 1915; nr. 94/63, 21 Şevval 1333/1 Eylül 1915.

DH.MB.HPS., nr. 154/50, 4 Şaban 1333/17 Haziran 1915; nr. 154/51, 4 Şaban 1333/17 Haziran 1915); nr. 154/81, 17 Şaban 1333/30 Haziran 1915.

DH.MB.HPS.M., nr. 13/30, 7 Recep 1332/1 Haziran 1914; nr. 13/11, 23 Cemaziyelahir 1332/19 Mayıs 1914.

DH.ŞFR., nr. 76/243, 6 Şaban 1335/28 Mayıs 1917; nr. 82/181, 11 Rebiülevvel 1336/25 Aralık 1917.

DH.SN.THR., nr. 69/41, 22 Şaban 1334/24 Haziran 1916; nr. 64/79, 20 Zilkade 1333/29 Eylül 1915; nr. 67/72, 16 Cemaziyelevvel 1334/21 Mart 1916.

DH.UMVM., nr. 123/85, 4 Şaban 1333/17 Haziran 1915; nr. 123/106, 17 Şaban 1333/30 Haziran 1915; nr. 123/86, 4 Şaban 1333/17 Haziran 1915.

HR.HMŞ.İŞO., nr. 209/9, 17 Şevval 1332/8 Eylül 1914; nr. 209/12, 23 Safer 1333/10 Ocak 1915; nr. 209/13, 23 Safer 1333/10 Ocak 1915; nr. 209/14, 15 Rebiülevvel 1333/31 Ocak 1915.

HR.SYS., nr. 2402/1, 10 Ağustos 1914; nr. 2167/13, 2 Kasım 1914; nr. 2167/17, 4 Kasım 1914; nr. 2167/18, 8 Kasım 1914; nr. 2167/2, 4 Eylül 1914; nr. 2167/26, 15 Kasım 1914; nr. 2167/33, 24 Kasım 1914; nr. 2168/28, 22 Ağustos 1915; nr. 2169/32, 1 Şubat 1918; nr. 2402/16, 29 Temmuz 1914; nr. 2402/24; 18 Ağustos 1914; nr. 2403/74, 19 Ekim 1914; nr. 2406/63, 17 Ocak 1915; nr. 2409/74, 27 Mayıs 1915; nr. 2413/11, 8 Eylül 1915; nr. 2169/32, 1 Şubat 1918.

İ.DUİT., nr. 77/43, 18 Muharrem 1333/6 Aralık 1914.

MV., nr. 202/112, 18 Ramazan 1334/19 Temmuz 1916.

Kitap ve Makaleler

Ağanoğlu, H. Y. 2001. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Anscombe, F. F. 2012. The Balkan Revolutionary Age, *The Journal of Modern History*, 84 (3), (September), 572-606.

Armaoğlu, F. 1994. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990*, I, 1914-1980, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Aslantaş, S. 2006. Sırbistan: İsyandar ve Bağımsız Devlet, *Balkanlar El Kitabı*, I, Edt. O.Karatay-B.A. Gökdağ, Ankara: Karam-Vadi Yayınları, 472-487.

Çolak, F. 2012. İşgal Yıllarında İzmir İktisadi Bölgesinde Fiyat Hareketleri, *Turkish Studies*, 7 (4), 1269-1280.

Demir, H. 2013. Federalizm-Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Siyasal Yaşam (1918-1929), *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 91-114.

Dilek, M. S. 2004. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya) ile Diplomatik İlişkilerin Kurulması ve Kral Alexander Karadjordjevic Gözüyle Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye, *Journal of Atatürk*, 4 (2), 267-278.

Düstur, 1336. Tertip 2, (Tertib-i sani), 7, (25 Zilhicce 1332-5 Muharrem 1334, 1 Teşrinisani 1330-31 Teşrinievvel 1331), Dersaadet: Matbaa-i Amire.

Eldem, V. 1994. *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara: TTK Yay.

Hagen, W. W. 1999. The Balkans' Lethal Nationalisms, *Foreign Affairs*, 78(4) (July-August), 52-64.

Hajek, A. 1980. Sırbistan, *İslam Ansiklopedisi*, 10, İstanbul: MEB Yayınları, 556-566.

Hartmuth, M.. 2008. De/constructing a 'Legacy in Stone': Of Interpretative and Historiographical Problems concerning the Ottoman Cultural Heritage in the Balkans, *Middle Eastern Studies*, 44(5), (September), 695-713.

Jelavich, B. 2009. *Balkan Tarihi, 18-19. Yüzyıllar*, (Çev.) İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Kodaman, B. 1993. 1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), 12, İstanbul: Çağ Yayınları, 19-282.

Križan, M. 1994. New Serbian Nationalism and the Third Balkan War, *Studies in East European Thought*, 46 (1/2) Nationalism and Social Science (June), 47-68.

Kurnaz Şahin, F. 2014. Balkan Wars in British Annual Report, *South-East European Diplomacy. 100 Years Since Balkan Wars*”, Edt. I.Cojocarua-A.Temizler, Târgovişte (Romanya): Editura Cetatea De Scaun Yayını, 130-152.

Kurnaz Şahin, F. 2015. Balkan Savaşları Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Kaybettiği Topraklardaki Müslümanları Korumaya Yönelik Hukuki Düzenlemeler, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hâkânî*, 1, Edt. A.Temizler-U.Özcan, İstanbul: Libra Yayınları, 143-166.

Kurt, H. ve Hacısalihoğlu, M. 2009. Sırbistan, *İslam Ansiklopedisi*, 37, İstanbul: TDV Yayınları, 120-126.

Luković, M. 2011. Development of the Modern Serbian State and Abolishment of Ottoman Agrarian Relations in the 19th Century, *Český Lid*, 98 (3) 281-305.

Okur, M. 2006. Balkan Savaşları, *Balkanlar El Kitabı*, I, Edt. O.Karatay-B.A. Gökdağ, Ankara: Karam-Vadi Yayınları, 612-624.

Öksüz, H. ve Okur M. 2006. Birinci Dünya Savaşında Balkanlar, *Balkanlar El Kitabı*, I, Edt. O.Karatay-B.A. Gökdağ, Ankara: Karam-Vadi Yayınları, 625-640.

Özkan, A. 2011. *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Özkan, A. 2013. *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Özkan, A. 2014. I. Dünya Savaşı'nda Sırbistan'ın Müslümanlara Karşı Tutumu, *Gazi Akademik Bakış*, 7(14), 49-70.

Özkan, A. 2015. I. Dünya Savaşı Sırasında Sırbistan'dan Osmanlı Devletine Göçler ve Tabiiyet Sorunu, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, (Yay. Haz. A.Yavuz Akengin, S.Koçarslan), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 347-368.

Özkan, A. 2016a, Kosova'daki Arnavut Göçmenlerin Sırbistan'a Karşı Faaliyetleri, *Tarih Okulu Dergisi*, 9 (XXV), (Mart), 101-125.

Özkan, A. 2016b, Balkan Savaşları'nda Sırpların Müslümanlara Yönelik Gayri İnsanî Uygulamaları, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (15), 23-54.

Pakalın, M.Z. 1983. Tahrir-i Şifahi, *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, 3, İstanbul: MEB Yayınları, 385.

Renouvin, P. 2004. *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, İstanbul: Örgün Yayınları.

Selen, H. S. 1960. *Ticaret Tarihi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Serbestoğlu, İ. 2014. *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Strachan, H. 2014. *Birinci Dünya Savaşı*, (Çev.) Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yay.

Svirčević, M. 2006. The Establishment of Serbian Local Government in the Counties of Niš, Vranje, Toplica and Pirot Subsequent to the Serbo-Turkish Wars of 1876–1878, *Balkanica*, (37), 111-124.

Svirčević, M. 2011. The Establishment of Serbian Local Government in the Counties of Niš, Vranje, Toplica, and Pirot after the Congress of Berlin”, *War and Diplomacy : The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Edit. M. Hakan Yavuz-Peter Sluglett, Salt Lake City: The University of Utah Press, 144-164.

Şahin, G. 2016a. I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Sırbistan İle İlişkilerinde Misilleme (Mukabele-i Bilmisil) Uygulamaları, *Balkan Tarihi*, I, Edt. Z.Gölen-A.Temizer, Ankara: Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, 517-537.

Şahin, G. 2016b. Impact of World War I on The Muslim Population of Serbia, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 3 (5) (Mart), 71-81.

Toprak, S. 2013. Osmanlı-Avrupa İlişkileri Çerçevesinde Sırbistan'ın Bağımsızlığı, *The Journal of International Social Research*, 6 (24), 348-353.

Tuncer, H. 2011. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Turan, Ş. 1951. 1829 Edirne Antlaşması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), 111-151.

Uçarol, R. 2005. *Siyasi Tarih (1789-2010)*, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.

Wachtel, A. B. 2009. *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (Çev.) A.C. Akkoyunlu, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.